

ΕΝΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟ ΤΩΝ ΩΙΔΩΝ
ΤΟΥ ΚΑΛΒΟΥ

τὴν Παρισινὴ Βιβλιοθήκη Sainte-Geneviève ὑπάρχει ἓνα χειρόγραφο τῶν δέκα πρώτων Ὁδῶν τοῦ Κάλβου. Τὴν ὑπαρξίν τοῦ χειρογράφου αὐτοῦ ἐσημείωσε πρῶτος ὁ κ. Λόσιος στὴν ἐφημερίδα «*Φιλελεύθερος*» τοῦ Παρισιοῦ¹. Ἀργότερα ἔγραψε λίγα σχετικά καὶ ὁ κ. H. Pernot².

Στὴν κατάταξη τῆς βιβλιοθήκης φέρει τὸν ἀριθμὸ 3408, περιγράφεται δὲ στὸν κατάλογο τοῦ Ch. Kohler³ ὡς ἐξῆς: «*«Ἡ Ἰωνιάς»*. Recueil d'odes, en grec moderne sur des sujets philosophiques ou religieux, pour la plupart. Papier IV-86 ff; 140 sur 79 millim. XIXe siècle». Στὸ πρῶτο φύλλο recto διαβάζουμε τὰ ἀκόλουθα σημειώματα: «*C. Didier: don de l'auteur. Donné par Mr A. Aubry, libraire. Janvier 1865. Offert à la Bibliothèque Sainte Geneviève, Janvier 1883. Ch. Em. Ruelle*».

Τὸ χειρόγραφο εἶναι δεμένο καὶ ἀποτελεῖ ἓνα μικρὸ βιβλιαράκι σχήματος 0,138×0,81. Ἔχει 86 ἀριθμημένα φύλλα, ἐκτὸς δὲ ἀπ' αὐτὰ στὴν ἀρχὴ τρία καὶ στὸ τέλος δύο

¹ Ἔτος 1917, ἀρ. φύλ. 29 καὶ 30.

² *Études de Littérature Grecque Moderne* 2α σειρά (Παρίσι, 1918) σ. 129-130.

³ *Catalogue des mss de la Bibliothèque Sainte Geneviève* τόμ. 2 σ. 160.

χωρίς ἀρίθμηση. Τὸ κείμενο εἶναι γραμμένο μόνο στὴν μπροστινὴ πλευρὰ τοῦ χαρτιοῦ (recto). Καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὶς διάφορες διορθώσεις καὶ παρατηρήσεις τὸ χειρόγραφο εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ποιητῆ.

*
* *

Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ τῶν ᾠδῶν παρουσιάζει ἀρκετὲς καὶ σημαντικὲς διαφορετικὲς γραφὲς ἀπὸ τὸ παραδομένο κείμενο. Καταγράφω παρακάτω ὅλες τὶς παραλλαγές, ἀφίνοντας μόνο στὴν ἄκρη τὰ ὀρθογραφικὰ σφάλματα, πού δὲν εἶναι λίγα.

ᾠδὴ Α΄.

Στροφὴ γ΄. 2 κείμενο: ἔρριψε χγφ: ἔριξε, δ 5 κείμενο: πάντοτες χγφ: πάντοτε, ε 3 κείμενο: Πέπλον σκεπάξῃ ἢ νύκτα χγφ: Πέπλον ἢ νύκτα ἐσκέπαζε, ε, 4-5 κείμεν: Σὺ εἶσαι τῶν ὀνείρων μου | ἢ χαρὰ μόνη χγφ: Σὺ εἴσουν ἢ χαρὰ τῶν ὀνείρων μου. η 3 κείμ. ῥίπτονται χγφ: ῥίχνονται. ιδ 2-3 κείμ.: Καὶ τὰς πηγὰς σεβάξονται | Δροσερὰς οἱ ποιμένες. χγφ: Τὰς πηγὰς δροσερὰς | ὁ κυνηγὸς σεβάξεται. ιδ, 5 κείμ. οἱ νηρηίδες χγφ: ἧ ἀναράϊδαι. ις 3 κείμ.: πλέωσι χγφ: πλέουσι κα. 1 κείμ: Ἐὰν χγφ: ἄν.

ᾠδὴ Β΄.

Στροφὴ ε΄. 1 κείμ: ἠγριωμένον χγφ: ἀγριωμένον. ς΄. 1 κείμ: κυττάζει χγφ: κυττάει. ια. 1 κείμ: οὕτως τὰ μύρια τάγματα χγφ: οὕτως τάγματα μύρια. ιβ. 5 κείμ: Τοῦ Μαραθῶνος χγφ: τῆς Μαραθῶνος¹. ια. 3 κείμ: Ἄλλά, ᾧ ἄσπις Ἑλλάδος, | Σὺ ἐπὶ τοὺς Πέρσας ἄστρα-

¹ Ἄς σημειωθῇ ὅτι τὸ δημοτικὸ ὄνομα τοῦ Μαραθῶνος εἶναι ἢ Μαραθῶνα. βλ. καὶ τὴ μετάφραση τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ Λισχίου ἀπὸ τὸν κ. Μενάρδο: «ἢ Μαραθῶνα θὰ σοῦ πῆ».

ψες χγφ: ἀλλ' ἢ ἀσπίς τῶν Ἑλλήνων | ἐπὶ τοὺς Πέρ-
 σας ἀστραπεν ιε 4: κείμ: ὀδηγεῖ χγφ: ὀδηγᾷ ιη 4 κείμ.:
 ἠρειπωμένα χγφ: ἐρειπωμένα. ιθ' 5 κείμ.: τὰς κεφαλὰς
 τῶν πλαῖ μὲ μολύβι: τὸ μέτωπόν τους.

ᾠδὴ Γ'.

Στροφὴ δ'. 5 κείμ.: κατασχισμένα χγφ: κατεσχισμένα.
 ε, 5 κείμ.: ῥίπτει χγφ: ῥίχνει. κα' 1 κείμ.: ὀποῦ χγφ: ποῦ.
 κς' 1 κείμ.: στόμα χγφ: στόμ'. κη' 4-5 κείμ.: Νὰ στέψω
 τὸ κρανίον του | Δύναμαι τῶρα χγφ: Τῶρα νὰ στέψω
 δύναμαι | τὸ κρανίον του. κθ.' 2 κείμ.: Στεφάνους ἀμα-
 ράντους χγφ: ἀμαράντους στεφάνους.

ᾠδὴ Ε'.

Στροφὴ η'. 4 κείμ.: γεμίζουσι χγφ: γεμίζουν. θ' 4-5
 κείμ.: Ποίμνια τὸν κύκλον ἠθέλον | Τρέξειν τοῦ βίου.
 χγφ: Ποίμνια τὸν κύκλον ἠθέλε | τρέξουν τοῦ βίου. ις, 5
 κείμ.: εἶχεν χγφ: εἶχε. ιθ' 4 κείμ.: Ἀχαΐας χγφ: Ἀχαΐ-
 δος. κ' 3 κείμ.: καὶ τοῦ Διὸς οἱ κόραι χγφ: ἧ κόραι τοῦ
 Διὸς κβ' 4 κείμ.: αἰώνιαί χγφ: ἀόνιαί κε' 1 κείμ.: Καὶ
 τῶρα εἰς τέλος φέρετε χγφ: Τῶρα φέρετε εἰς τέλος.

ᾠδὴ ς'.

Στροφὴ ια'. 1 κείμ.: αἶ! χγφ: ᾶ ις' 5 κείμ.: Τὰς χορ-
 δὰς ὄλας χγφ: ταῖς χορδαῖς ὄλαις.

Οἱ στροφές κδ' καὶ κε' λείπουν ὀλωσδιόλου ἀπὸ τὸ χει-
 ρόγραφο. Ἀντίθετα ἢ ἀκόλουθη στροφή λείπει ἀπὸ τὸ
 τυπωμένο κείμενο (φύλλο 53 recto):

Ἄλλὰ ἄς γίνῃ παίγνιον
 Θλιβερόν τῶν ἐχθρῶν της
 Ἐάν ποτε τὴν φέρῃ
 Ἡ ὀργὴ μιὰρὰ
 Νὰ τοὺς μισήσῃ.

ᾠδὴ Ζ΄

Στροφὴ η΄. 4 κείμ: *δαψιλὸν* χγφ: *δαψιλὴν* (ἀντί: *δαψιλῆ*) ια΄ κείμ: *ὅμως διὰ ποῖον οἱ δοῦλοι* χγφ: *οἱ δοῦλοι ὅμως διὰ ποῖον*. Τὴ μεταβολὴ τὴν ἐσημείωσε ἀργότερα ὁ ποιητὴς μὲ μολύβι. ιγ΄ 4 κείμ.: *ἐτάραξε* χγφ: *ἐτάραξεν*.

ᾠδὴ Η΄

Στροφὴ ε΄. 3 κείμ.: *Τοὺς τριγύρω χορεύοντας* χγφ: *τριγύρω τοὺς χορεύοντας*.

ᾠδὴ Θ΄

Στροφὴ β΄. 4 κείμ. *Ἄλλὰ ποτὲ δὲν φθάνομεν*. χγφ: *δίχως ποτὲ νὰ φθάνωμεν*.

ᾠδὴ Ι΄

Στροφὴ θ΄. 2 κείμ.: *φιλοῦσι* χγφ: *ἐφίλησαν* θ΄ 4 κείμ: *φεύγουσιν* χγφ: *ἔφυγον*. θ΄ 5 κείμ.: *ὄνειρα, σκότος* χγφ: *ὄνειρα ὕπνος*. Ἡ στροφὴ ι΄. λείπει ὀλωσδιόλου. ις΄ 1 κείμ: *ἀπὸ τοῦ Ἄθωνος* χγφ: *ἀπὸ τῆς Ἄθω* ιθ΄ 3 κείμ: *κλειστά* χγφ: *κλειτά* (ἀντί: *κλυτά*;) λδ΄ 2 κείμ.: *κυβερνοῦσαν* χγφ: *κυβερνοῦσα* λς΄ 5 κείμ.: *θέλουν ἀρπάξειν* χγφ: *θέλουν θερίσειν*.

*
* *

Αὐτὲς εἶναι οἱ παραλλαγές, πὺν παρουσιάζει τὸ χειρόγραφο. Πολυτιμότερη ἀπ' ὅλες εἶναι ἡ στροφὴ τῆς ζ΄ ᾠδῆς, πὺν δὲν εἶχε συμπεριληφθῆ στο τυπωμένο κείμενο καὶ εἶχε μείνει ὡς τώρα ἄγνωστη.

Γεννιέται ὅμως τὸ ζήτημα: ποιά ἀξία μπορεῖ ν' ἄχη τὸ χειρόγραφο αὐτὸ σχετικὰ μὲ τὴν κριτικὴ τοῦ κειμένου τῶν

Ῥδῶν τοῦ Κάλβου; — Ἐπειδὴ ἡ πρώτη ἔκδοσις τῶν Ῥδῶν ἔγινε κάτω ἀπὸ τὴν ἄμεση ἐπίβλεψιν τοῦ ποιητῆ, εἶναι πολὺ φυσικὸν νὰ γεννηθοῦν ὠρισμένοι δισταγμοί, προκειμένου νὰ μπάσουμε στὸ κείμενον γραφὲς παρμένους ἀπ' τὸ χειρόγραφο. Ἄλλωστε πολλὰ παραλλαγὰς τοῦ χειρογράφου δὲν δίνουν πάντα τὸ καλύτερον νόημα. Μερικὲς ὁμως θᾶδιναν ἄλλη χάρις στὸ ποίημα. Π. χ. θὰ προτιμοῦσα τὴν γραφὴν *ἔρριξε* ἀντὶ τῆς *ἔρριψε*, *ρίχνονται* ἀντὶ *ρίπτονται*, *ἀγριωμένον* ἀντὶ *ἠγριωμένον*, *ἔρειπωμένον* ἀντὶ *ἠρειπωμένον*, *τὸ μέτωπόν τους* ἀντὶ *τὰς κεφαλὰς των*, *ρίχνει* ἀντὶ *ρίπτει* *τὶς χορδὰς ὅλας* ἀντὶ *τὰς χορδὰς ὅλας*, *δίχως ποτὲ νὰ φθάνωμεν* ἀντὶ *ἀλλὰ ποτὲ δὲν φθάνομεν*, *θερίσειν* ἀντὶ *ἀρπάξειν κλ.* Ὅπωςδήποτε ὁμως, ἀκόμη κι ἂν δὲν θελήσουμε νὰ μεταβάλουμε τὸ παραδομένον κείμενον, νομίζω ὅτι οἱ παραλλαγὰς τοῦ χειρογράφου μας θὰ ἔχουν μιὰ ξεχωριστὴ θέσιν στὸ κριτικὸν ὑπόμνημα μιᾶς ἐπιστημονικῆς ἐκδόσεως τοῦ Καλβικοῦ ἔργου.

Ἐκτὸς ὁμως ἀπὸ τὶς νέες γραφὰς, ποὺ μᾶς δίνει γιὰ τὴν ἀποκατάστασιν ἑνὸς ἀρτίου κειμένου, τὸ χειρόγραφο εἶναι πολὺτιμο καὶ ἀπὸ γλωσσικὴ ἄποψη. Ἡ γλωσσικὴ μορφή τοῦ ἔργου τοῦ Κάλβου μὲ τὰ τόσο ἀταίριαστα στοιχεῖα ἔχει πάντα μιὰ βαθειὰ σχέση μὲ τὴν ἰδιόρρυθμην τεχνικὴν τοῦ ποιητῆ. Γιὰ τοῦτο σὲ κάθε σχεδὸν στίχο βλέπουμε ἀδερφωμένους τὶς πιὸ ἀταίριαστες καθαρευουσιάνικες λέξεις μὲ καθαρὰ δημοτικὰς. Πολλὰ ἀπὸ τὶς παραλλαγὰς τοῦ χειρογράφου μᾶς δίνουν τύπους δημοτικούς, ποὺ ἀργότερα ἀντικαταστήθησαν μὲ ἄλλους καθαρευουσιάνικους. Αὐτὸ μᾶς δείχνει μιὰν ἀλήθειαν, ὅτι ὁ ποιητὴς αἰσθανόταν πολὺ τὴν δημοτικὴν καὶ ὅτι ἡ ἀρχικὴ μορφή τοῦ ἔργου του εἶχε χαραχτῆρα δημοτικώτερον. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ ποιητὴς ἀντικαθι-

στοῦσε τοὺς δημοτικοὺς τύπους μὲ ἀρχαϊκώτερους, ὄχι ἀπὸ θεληματικὴ καθαρολογία, ἀλλὰ γιὰ νὰ δίνη ἔμφαση καὶ βαρύτητα στὴν προσωπικὴ του τεχνικὴ.

Σημειῶνω, τέλος, μερικὲς γλωσσικὲς ἐπιδράσεις ἑπτανησιακῆς. Οἱ ἀσυναίρετοι τύποι — **άω** κλ. εἶναι πολὺ συνηθισμένοι στὰ Ἑπτάνησα. Ἔτσι ἔχουμε στὸ χειρόγραφο **κυττάει, δδηγάει**, ἐνῶ στὸ τυπωμένο κείμενο **κυττάζει** καὶ **δδηγεῖ**. Ἐπίσης ἡ λέξις **Ἀναράϊδες** (γρ. **Ἀνεράϊδες** καὶ **Ἀνεράγδες**) εἶναι πολὺ κοινὴ στὰ Ἑπτάνησα.

Παρίσι, μᾶης 1929.

ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ

